

АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ БЪЛГАРСКОТО У БАЙ ГАНЬО

Едва ли има друг образ в нашата литература, така различно и противоречиво тълкуван, както Алековия „бай Ганьо“. Мнозина го считат за типичен представител на българския характер, нещо повече - на българския национален дух. Считат бай Ганьо за събирателен тип на българин, едва засегнат от културата, самонадеян, пресметлив. Но може ли да се приеме това тълкуване? Имаме ли основание да смятаме бай Ганьо за типичен образ, който обгръща съществените особености на българския народ?

Преди всичко в образа на бай Ганьо са вложени само отрицателни черти, само недостатъци и пороци. Липсват положителни черти, а това поставя под съмнение неговата цялостност. По-скоро това е една гениална сатира, разкриваща по неповторим начин отрицателните качества на българина. С „Бай Ганьо“ Алеко не създава свършено творение, но със свършенство улучва схващанията на българина за собствената дебелацина, безочливост, подлост и егоизъм.

Бай Ганьо има голяма слабост да говори за отечество и патриотизъм. Той не пропуска случай, тържество, събрание без да провъзгласи най-гръмогласно: „За патриоти, ако питаш, ний сме хасъл патриоти.“ Но когато е сред свой хора, съмишленици, той е винаги крайно откровен за своя „патриотизъм“, да не би някой погрешно да разбере нещо и да го сметне за прост, да го смеси с идеалистите, които не искат нищо за себе си и постоянно „гонят вятъра“. „Трябва и ний да клъвнем по нещо - обича да казва бай Ганьо, - току тъй на сухо патриотизъм - бошлаф!“

Като се стреми никога да не бъде в опозиция, бай Ганьо е неизменно, винаги родолюбец. Но за това трябва да му се плаща. Довчерашен привърженик на русофобската Стамболова политика, щом се сменя посоката на вятъра, той веднага е готов да стане русофил, стига „двесте, сто и петдесет рубли да ми вържете на месец“.

Като навлиза в същността на байганьовското патриотарство, сатирикът показва и един друг, много характерен случай на най-отвратително користолюбие - превръщането на действителни минали заслуги в рента. В Швейцария бай Ганьо особено се възхищава от един „обладател на три медала“. Този бивш съдебен следовател, награден в Сръбско-българската война, втори път за гражданска заслуга, и трети път - неизвестно защо, започва да се държи така, сякаш всички и за всичко са му длъжни. При това не само българските поданици и власти! Носителят на трите ордена, притежаващ вече и доста парички, решава да завърши висше образование в Швейцария за три месеца - за всеки орден по месец следване, не повече! Бъдещият доктор на науките грубо притиска ректора на швейцарския университет със своите абсурдни претенции. И това най-много допада на бай Ганьо: „Ректорът започнал да му дрънка, че за да бъде полезен за себе си и за народа си - нему какво му влязва в работа! - трябвало да изкара редовно цял курс, че и повечко живот в странство ще му бъде за полза - диване! - и много такива бабини деветини.“

По невероятен начин патриотарството на Бай Ганьо и културата му - която драстично се противопоставя на европейската - е показана в Бай Ганьо в банята. На читателя е и смешно, но и много повече тъжно като размишлява върху държанието на героя, което напълно отговаря и на неговото мислене. Героят е описан с шокиращи подробности: той от толкова време не се е мил, че чорапите са се отбелязали на краката му; страхува се някой да не открадне мускалите му, което говори за нравите там, откъдето идва; надсмива се на германците, че един пирон не са заковали на стената. Същевременно героят демонстрира завидно самочувствие - с всяка своя дума и с всяко свое действие. Той, без да се колебае демонстрира своите „умения“ за плуване. Държи се така, все едно, че в банята освен него няма други хора. Той не само че не разбира абсурдността на своето поведение и реалното отношение към самия него, но и демонстрира самодоволство. Трудно може да се забрави това „Булгар! Булгар!“ придружено с удряне в гърдите. Поразяват ни думите на автора: „Горделивият тон ... казваше: Ето го, видете ли го, българина! Този е той, такъв е той!“. И това „прости били българите, а!“. За постигане на комичността са противопоставени действителна оправдана гордост на българите от победата при Сливница и комичните действия на Бай Ганьо. Ако до този момент чужденците са чували само за геройството и заслугите на българите, сега те виждат Бай Ганя „цял целеничък, от глава до пети, в натура“. Разказът завършва твърде тъжно с бележката „впрочем с нечистота не можем зачуди българите...“. Ако се замислим, тук намираме и още една интересна съпоставка: в банята освен Бай Ганьо има и още един българин - Стойчо, от името на който се води разказа. Стойчо е носител на европейската култура, но само толкова. От двамата действияят е Бай Ганьо и той е, който иска да определя отношението към всички българи.

Бай Ганьо е твърде млад - около 30 годишен. За отбелязване е, че и неговата държава е млада. Но той - Ганьо Балкански се държи като патил и препатил човек - на когото всичко е ясно. Той има чертите на българите, в много случаи действа и постъпва така, както биха постъпвали повечето от сънародниците му: търгува с розово масло, обича да си похапва, ако може, без да плаща, обича люто, знае добре всичките тези неща, които се знаят и правят в България. Къде основателно, къде неоснователно, но винаги има завидно самочувствие.

В изумителните ситуации, в които бай Ганьо попада при гостуването си у Иречека, блика неподправена българска душевност и разбиране за нещата. Като се започне с прословутото нашенско гостоприемство и с неумението на госта да се държи културно и почтено. „И почна да сърба; ама сърба българинът, не се шегува, триста псета да се давят, не могат го заглуши.“ На фона на аристократичната европейска култура на домакина блесват невъзпитаността и безкултурието на госта. „Я ми подайте още едно късче хлебец. Вий съвсем без хляб ядете - учудва се бай Ганьо; - на българията дай хляб; ние много хляб ядем; да не се хваля, ама с таквази чорба, пърдон, с таквази супа цял самун хляб изядам. Бас държа.“

Образът на бай Ганьо е твърде ярък с богатите си черти. Затова е получил и широка популярност като въплъщение и на социално - историческото, и на човешки - постоянното, ориенталски - българското. Алеко не е забравил, че бай Ганьо е човек. При това българин. И разпръснатите в отделни разкази на книгата черти получават трайно значение, сякаш писателят и тъжно и весело, „безгрижно“ осмива източната природа на „новия човек“. Първичен, брутален буржоа -

парвеню, здраво тръгнал по пътя на себичния интерес, бай Ганьо е своеобразен отрицател на културата. Той излиза от народа си, но противостои на всичко онова, което е чисто и безкористно, благородно и обществено самоотвержено у нашия народ. Писателят, напипал жилката на един типичен характер с отрицателни социално - битови и национални черти, отива и по далече в художественото си прозрение. И бай Ганьо кристализира като типичен образ на своята историческа среда, на класата си. Героят влиза в живота не само като коректив на трайно - отрицателни черти в националната ни душевност, а и като нов сатиричен образ. Образът на бай Ганьо разкрива не само социален тип черти, но имайки и типични национални характеристики е неотделим от българското. Това до голяма степен обяснява и нестихващия интерес към Алековото произведение вече повече от сто години, и съвременното му звучене и днес.

=====

АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ БАЙ ГАНЬО - СЪВРЕМЕНЕН И ВЕЧЕН

Един от най-популярните, интригуващи и актуални със своята жизненост образи в българската литература е Бай Ганьо от едноименното произведение на Aleko Konstantinov.

По своето обществено съдържание, както и по степента на художествено обобщение, образът на Бай Ганьо е гениален завършек на цяла галерия литературни герои, създадени от Алекови предшественици. Неговият прародител срещаме още в сатиричната поезия на Петко Славейков, в сатирата на Ботев, във фейлетоните на

Каравелов.

Творбата се ражда от сблъсък между Алековата чиста и извисена личност и героите на епохата. В търсене на духовни ценности Щастливеца открива героите на своето време, а те са по думите на Пенчо Славейков „чеда на новата епоха“. Духовен аристократ, идеалист и демократ, Aleko Konstantinov заявява целта и идеята, заложи в цикъла фейлетони: „С „Бай Ганьо“ аз исках да покажа нравствената босота на този тип...“ Действително следосвобожденска България дава богат материал за създаването на нов тип герой. Времето и условията са тези, които моделират жизнената позиция на Алековите герои. Чрез умелото използване на сатиричната типизация авторът създава феномена на типичното, изгражда невероятния образ на Бай Ганьо - синтез на тенденциите на времето. Сложен и противоречив, образът на Бай Ганьо предизвиква множество спорове. Всеки нов исторически период предлага своето разбиране и гледище относно особеностите, заложи в образа на Алековия герой. Именно динамичният и комплексен характер го прави смислено много по-богат и опитите за ограничаването му до определена прослойка и историческо време не се увенчават с успех, тъй като подобно ограничаване не съответства на заложения в образа художествен заряд, не обхваща всички негови черти. Със своята прозорливост и

далновидност Алеко Константинов съумява да създаде образ-тип, образ-символ, който може да бъде тълкуван в различни аспекти и в който всеки нов поглед може да види нещо ново.

Образът на Бай Ганьо е събирателен, обобщаващ негативното в живота и той никога няма да загуби своята актуалност, няма да престане да бъде интригуващ, тъй като отрицателното, негативното, пороът никога няма да бъдат окончателно победени. В същността на образа, в анекдотичната основа на героя се крие непрекъснатият интерес на читателя към него. Фактът, че пред нас изпъкват различни случки и ситуации, в които героят реагира, без да е натоварен с биография и предистория, го прави по-жизнен и лесно запомнящ се. Еднаквият тип поведение на героя, който спомага за изграждане единството на разказите за Бай Ганьо, спомага за възпроизвеждането на образа, за създаването на нови анекдоти. Ето защо Бай Ганьо като образ-символ, образ-модел на определено поведение продължава да ни занимава и да ни бъде интересен. Незабравими остават специфичната реч, самобитната му външност, жестовете, мимиките, владееенето на чужди езици и т. н.

Бай Ганьо устоява на промените на времето и надживява епохата, която го създава. Ако потърсим историческата обстановка, в която се ражда образът на героя, ще открием следосвобожденска България, в която възрожденските идеали отдавна са забравени и свободата вече е факт, сменят се правителства, започва да навлиза чуждестранен капитал, да се създават нови обществено-икономически отношения. Налага се нов герой в тази действителност. Това е малкият човек, баналният злодей, човекът с деформирана нравственост. Героят на следосвобожденска България няма политически убеждения, от които да се ръководи и които да определят политическата му програма. Негов висш идеал е „личното наше земно доволство“. Алеко Константинов представя социална, но не и индивидуална биография на героя. По силата на ред социални и политически обстоятелства Бай Ганьо се е изтръгнал от естествената си патриархално-селска среда. Неговата колоритна външност, съчетаваща елементи от селската и градската традиция дава информация за образа на героя, който живее в един период на своеобразен духовен вакуум на прехода от селска към градска среда. От една страна, Бай Ганьо запазва червения пояс, ризата, калпака, детайли от селското облекло, от друга страна, възприема елементи от градския начин на обличане- черни панталони, пъхнати в ботушите, черно сетре. Преходът от селото към възрожденския град е бавен и труден. Не се наблюдава коренна външна промяна, отсъства градската етикеция. Героят не възприема градската култура, не ще може да се приспособи и да разбере европейската култура и цивилизация. В този смисъл Бай Ганьо остава автентичен, неприспособен, т.е. природен. Пряко доказателство за това е неговото име. Обръщението „бай“ се използва по стара българска традиция в знак на уважение. Герой, лишен от родова памет, е наречен с фамилия, която се свързва с възрожденските идеали и алюзира националния свят, който не е уважаван. Чрез фамилията Балкански персонажът доказва националната си обвързаност, но не и типичните за нея от периода на Възраждането достойнства и сила. Фамилията Балкански алюзира не само родното, а в един по-широк смисъл се свързва с ориенталската, азиатската маска, която символизира показност, охолство, жестокост. Бай Ганьо се оказва вън от стереотипа на европейците в модела на поведение. В този смисъл Балкански се

свързва с представата за изостаналост, примитивност, некултурност, ориенталщина.

За героя авторът дава много бедна информация, оставя персонажа да се самохарактеризира чрез мимика, жест, държание в обществото, както и чрез думите на неговите спътници. Къде е учил Бай Ганьо не знаем, дали въобще има някакви знания и как ги използва? От разказаното от Алеко разбираме, че героят получава своите познания не чрез системна подготовка, а пътьом- от това, което е видял и чул. Доказателство за хаотичните му познания е неговото облекло- смесица от селски и градски елементи. Бай Ганьо не е живял във възрожденския град, не е запознат с културната му система, с изградените традиции. Това е човек, който е научил елементарните неща и принадлежи към малограмотните. Той не е от амбициозните и ученолюбивите, за него самообучението не съществува. Липсата на интерес към оперните спектакли, концерти, изложби е резултат от малокултурие и необразованост, неосведоменост. Непознаването се компенсира с високо самочувствие, че всичко е „ видяно и чуто“. Високото самочувствие за образованост, начетеност се гради и на базата на „ познанията на чужди езици“ . Бай Ганьо „ знае“ много чужди езици- руски, турски, сръбски, немски, но не владее говоримо нито един от тях. Той винаги допълва познанията си с български думи и жестове, за да може да бъде разбран. След Освобождението, вместо турски език българинът започва да овладява чужди европейски езици главно чрез битовото, чрез жестовете. Навлизащ в Европа, българинът се оказва изолиран. Бай Ганьо е чужденец пред европейската култура, изолиран в собственото си знание. Съзнанието, че е неразбран и смешен, поражда презрението му към чужденците.

Делата, с които се занимава героят, са многобройни и разнородни по своята същност, но за определена професия не можем да говорим. Като търговец на гюлово масло, той се прочува в Европа и се връща в България известен. На родна почва основава вестник, възродително дружество, произвежда избори и т.н. Въпреки впечатлението, което създава с многообразните си ангажменти, бихме могли да кажем, че той е пасивен, първичен и приспособленец. Пасивността се доказва с липсата на участие във важни национални събития, каквото е Освобождението на България. Бай Ганьо се възползва от отстъплението на турците, за да завземе имотите им. Това е неговата житейска философия- келепир, „ удрянето на къравото“ , „ личното наше земно доволство“ . И той я прилага във всяка своя постъпка, във всяко общуване в чужбина, а и на родна почва. Алеко Константинов изгражда един образ-тип и затова всички ситуации, които успяват да осветят характера на героя, са типични за времето. Творецът използва модерна система при създаване на героя си, противопоставяйки го на група интелегенти, каквито са разказвачите в творбата. Бай Ганьо е индивидуализиран главно чрез външността, речта и поведението си. Поведението, обноските, неспазването на етикета, самочувствието за начетеност и компетентност на фона и в досега с чуждата европейска цивилизация и култура раждат комичните ситуации в цикъла-фейлетони. Такива смешни, жалки и страшни сцени от досега с непознатата среда и с приетите норми на поведение са множество и са разнообразни - в Прага на изложението, в банята, у Иречек, във влака и т.н. Проследени са различни моменти от ежедневието на героя, които ни завладяват с хумора, бликащ от тях: когато се храни, когато говори и жестикулира, когато крие мускалите си, когато говори високо в операта и т.н.

И в Европа, и в България Бай Ганьо живее с идеята да измами, да ограби, да се възползва, да спечели без труд и за чужда сметка.

Сложният и противоречив образ на Бай Ганьо, който във всяко време е предизвиквал много спорове относно своята принадлежност - национален, социален или общочовешки тип е, както и относно своята същност-отрицателен или положителен, остава завинаги увековечен в Алековата творба. По своя замисъл, оригиналност на идеи и стил, това произведение става оригинал - основа за всички последвали го опити, от една страна, да се осмее, бичува, заклеми лошото, низкото, некултурното, което ни съпътствува и ще продължава да съществува векове наред, и, от друга, да се утвърдят човешките добродетели и ценности, които бяха притежание на самия автор - Алеко Константинов, и към които трябва да се стремим.